

שם ביה"ס:
תיכון מסאר

ישוב:
נצרת

תחום הדעת:
מדעי הרוח

מס' יחידות לימוד:
5 יחידות לימוד

סמל מוסד:
338715

רולא שומר,
אברהמים אבו
אלהיגא, עלי קאדרי,
אסכנדר גבור, תיריז
אמטאנס

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א' לפיתוח פדגוגי

תאריך עדכון
תשפ"א

תרבות ערב ועולם הדתות

وحدة الحضارة العربية والديانات
مدرسة مسار الثانوية -الناصره

תכנית לימודים ייחודית - תרבות ערב ועולם הדתות

בית ספר תיכון מסאר – נצרת

مقدم من: طاقم التطوير – مدرسة مسار

מוגש ע"י: צוות פיתוח – בית ספר מאסאר.

תוכן עניינים

4.....	הרקע לפיתוח התכנית והתפיסה הרעיונית של התכנית
4.....	בית הספר
6.....	סיבות והנמקות
6.....	ייחודיותה של התוכנית:
7.....	מספר יחידות הלימוד בתוכנית
7.....	כותבי התכנית ושותפיה
8.....	התלמיד וצרכיו
8.....	צוות ההוראה
8.....	החברה וצרכיה
9.....	התפיסה הרעיונית של התכנית
10.....	מטרות התוכנית
11.....	דרכי הוראה – למידה – הערכה
15.....	מפרט התכנים
23.....	ביבליוגרפיה
25.....	נספח (1) דף הערכה עצמית שוטפת
26.....	נספח (2) דוח רפלקסיה
27.....	נספח (3) גיליון ציונים למשימות בית
28.....	נספח (4) גיליון הערכה למשימת חקר
29.....	נספח (5) דוח עבודה רפלקטיבי פרטני למשימת חקר קבוצתית
30.....	נספח 6 מחוון לעבודה סופית
31.....	נספח (7) – מקורות

הרקע לפיתוח התכנית והתפיסה הרעיונית של התכנית

בית הספר

בית ספר מאסאר הוא בית ספר ייחודי ראשון מסוגו בחברה הערבית. בית הספר נוסד בשנת 1998 על ידי קבוצת הורים ואקטיביסטים חברתיים. כיום לומדים בו תלמידים מהגן ועד התיכון. משנת 2001 ועד 2005 הוגדר כבית ספר ניסויי, והחל משנת 2006, ממשיך להתפתח כבית ספר ייחודי עם תפיסה תיאורטית וחינוכית הוליסטית ומבנה ארגוני ייחודי.

בית הספר הוקם בעיר הערבית הגדולה נצרת וקיבל את תמיכת העירייה בגלל האוריינטציה של תפיסתו בדבר שינוי חברתי. ברקע עומד איום השסע החברתי דתי שחלחל בעיר מאז שנת 1998 בפרט, והשסע החברתי דתי הן במדינה והן מחוץ לה בכלל.

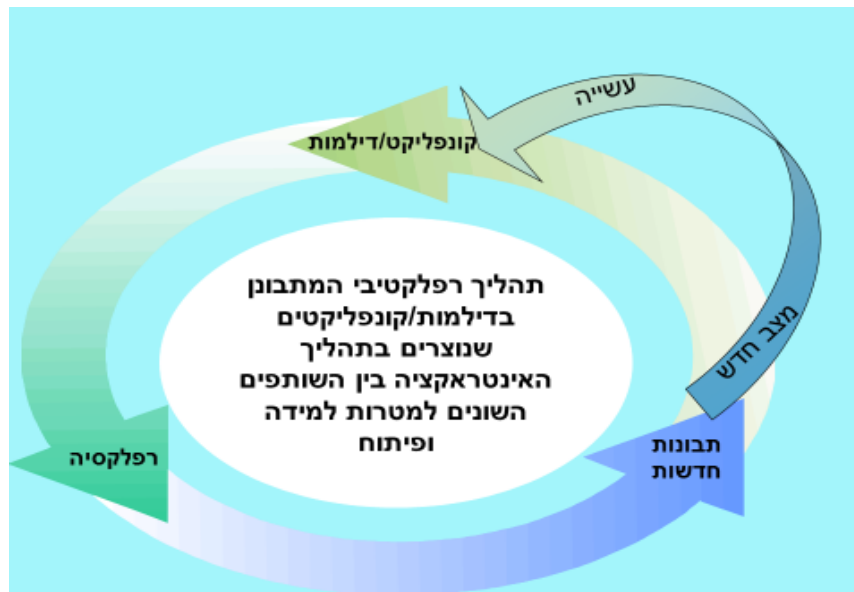
השסע החברתי התפתח על רקע תכניות וגישות מסורתיות המונהגות בבתי הספר אחרים בעיר (ובחברה בכלל) שבבסיסן הפרדה בין השונים ושיטת המגירות (אסלאם למוסלמים ונצרות לנוצרים ויהדות ליהודים וכו'). תפיסת בית הספר שלנו קוראת תיגר על מוסכמות אלה. בבית הספר מתקיימים שיעורים ופעילויות המדגישים את הפן החברתי תרבותי שמתבטא דרך מנהגים וטקסים וכן פרויקטים חברתיים שונים המקדמים דיון אודות השונה והמשותף בהקשר של סוגיות ודילמות מרכזיות בין זרמי החברה.

מטרתנו היא לחפש דרך אחרת **המחברת** בין אנשים שונים וליצור מרחב חברתי חדש המסוגל לאפשר אינטראקציה בונה של חקר סוגיות של זהות ותרבות באופן הוליסטי.

התוכנית שנציע להלן, היא תכנית חלופית וייחודית ליחידת החובה "מורשת דת איסלאם/נצרות". בתכנית מיושמים פירות של ניסיון רב שנים עם התלמידים והיא מגבשת מהלכים חינוכיים מוצלחים שהנהיג בית הספר בהצלחה רבה, בעקבות דיון שקיים צוות בית הספר ובהתאם לתפיסת העולם הבית ספרית.

התפיסה החינוכית של בית הספר מבוססת על שתי הנחות יסוד הקשורות יחד:

1. השוני בין אנשים הוא טבעי והוא הדבר המשותף היחיד¹ בין השונים.
 2. החינוך הוא תהליך הוליסטי - לא ליניארי, שמתהווה תוך כדי אינטראקציה לא סיבתית ולא הכרחית בין השונים
- ההנחה הראשונה משקפת את התפיסה הערכית שלנו, וההנחה השנייה ממצבת אותנו על ספקטרום התיאוריות החינוכיות. אנו מתבססים על תורת המורכבות אשר מגדירה את הלמידה כמבוססת על יצירת מרחבים רפלקטיביים וכן על שיטת העבודה ההוליסטית שעומדת במרכז מערכת היחסים הבין אישיים.
- על מנת לתרגם תפיסת החינוך ערכית הוליסטית לעשייה שולבו מתודות מחקרי פעולה וכך נוצר מעגל הלמידה שמייחד את בית הספר.

מעגל הלמידה הנ"ל מדגיש את תפיסתנו שדילמות, פרדוקסים וקונפליקטים עומדים במרכז העשייה החינוכית והם המקור והאמצעי של הלמידה.

מעגל זה יכול להפוך לאפקטיבי ובעל ערך כאשר אנחנו מייצרים מרחב למידה בטוח של המשתתפים השונים ואשר מתנהל ע"פ תפיסתו של ההוגה הערבי ג'לאל אלדין אלרומי, ומשתמש בגישה שפיתח דר' מוניר פאשה שנקראת "אל-מוג'אורה"

¹ השימוש במושג "יחיד" בה להדגיש את מידת "הקריטיות" שלו בתפיסה החינוכית. בניגוד לתפיסה המסורתית המבוססת על ההומוגניות וחיפוש אחרי המשותף. המשותף מבחינתנו הוא מובן מאליו, כאשר השוני הוא מושג שחשוב להעביר אותו למרכז העשייה החינוכית. אנו מודעים לבעייתיות, אבל אלה הנחות שניסחנו כבר בהתחלת הדרך בשנת 2000, והייתה כוונה למצב התפיסה שלנו בנישה מאוד ברורה וייחודית.

("שכנות" בתרגום חופשי) על מנת לייצר למידה פלורליסטית חוקרת. לפי תפיסה זו תפקיד המורה משתנה ממעביר ידע ו/או בעל הידע אל "מתחזק" מרחב הלמידה במובן שהוא מנחה את תהליך הלמידה החקרני והרפלקטיבי ומאפשר אינטראקציה בין השונים על מנת להפיק ממנה ידע.

לסיכום, התפיסה החינוכית של בית הספר מבוססת על שילוב תפיסות השאובות מהתרבות הערבית בשילוב עם תיאוריות חדישות שדורשות חקירה ביקורתית ורפלקסיה אודות סוגיות למידה.

סיבות והנמקות

לפי תפיסת מאסאר הנ"ל הפרדה בין אנשים שונים אינה תורמת ללמידה ובהחלט אינה תורמת לחיזוק תפיסת עולם פלורליסטית ועל כן, תכנית למידה של "תרבות ערב ודתות" היא בעצם יצירת מרחב למידה בו משתתפים כלל התלמידים מכל הדתות על מנת לחקור סוגיות בהקשרן ההיסטורי והחברתי. לפי תפיסה הוליסטית זו אי אפשר להפריד את הדת מההקשר ההיסטורי חברתי שבו היא מתפתחת. תכופות החיבור בין התפתחות הדת והקונטקסט החברתי מזמין דילמות וקונפליקטים וספקות. אנו רואים באלה מוקדים של עשייה חינוכית ולימודית משמעותית. הזרז המיידי לפיתוחה של התכנית הייחודית הייתה החלטת משרד החינוך להשית לימודי חובה במורשת מוסלמית ונוצרית בהיקף של יחידה בבתי ספר שבהם לומדים ילדים מוסלמים ונוצרים. אנו ביקשנו להתאים את יחידת החובה לתפיסתנו החינוכית ולהרכב התלמידים של בית ספרנו.

ייחודיותה של התוכנית:

התוכנית ייחודית בכמה רבדים:

1. התכנים: האינטראקציה בין דת ותרבות, וההשפעה ההדדית ביניהן
2. תהליך הלמידה השיתופי: אין העברת ידע, אלא התלמיד והמורה שותפים בתהליך הלמידה תוך דיון על מנת להפיק ולגבש ידע ערכי פלורליסטי.
3. שיטת ההוראה: שאילת שאלות סביב סוגיות מהותיות עומדת במרכז תהליך הלמידה. המוקד הוא לא הידע והתשובות שהוא מספק. במרכז הלמידה עומדת השאלה ולא התשובה.
4. תפקיד המורה: המורה הופך למנחה מרחב הלמידה ושותף לדיון מעמיק בין שונים תוך שבירת ההיררכיה המקובלת של מורה-תלמידה. המורה הופך למודל לפתיחות, ספקנות ופלורליזם.

5. ההערכה השיתופית: שנרחיב אודותיה בהמשך.

6. כלי למידה לא קונבנציונליים: מפגשים עם אורחים, סיורים וסרטים.

התכנית תדגיש את מורכבות הזהות האישית והתרבותית, ותתמקד בהתפתחות האינטראקטיבית של דת ותרבות כמושגים הקשורים אורגנית.

התוכנית מבקשת לספק לתלמיד הבנה מעמיקה של הפן התרבותי ולאפיין באופן ביקורתי את ההבדל בין דת ממסדית פוליטית לבין הדת כמקור השראה פילוסופי ערכי ובסיס לעיצוב תרבויות וזהויות מגוונות. הדבר מתחיל בעקרון לימוד ביחד ודין ביחד – תוך יצירת *מجاورة* "מג'אורה" בה מחליפים ידע ומטפחים אותו וכן מתמודדים עם תופעות חברתיות ושאלות מהותיות. התוכנית מאפשרת לכלל התלמידים מכל הדתות והזרמים להיחשף לרעיונות והערכים המרכזיים של כל דת, לשונה ולמשותף בין הדתות. נוסף על כך היא מציעה מבט מפרספקטיבה רחבה של הדתות שהתפתחו באזור והשפיעו על הזהות האישית והתרבותית וכן של דתות רחוקות שהשפיעו על התפתחות התרבות המקומית והעולמית. כל זאת במטרה לפתח תפיסת עולם פלורליסטית על בסיס הבנה התרבותית הרחבה.

מספר יחידות הלימוד בתוכנית

התוכנית מיועדת ליחידת לימוד אחת (90 שעות למוד).

פריסת התוכנית היא לשתי שנות לימוד – כיתה יא וכתה יב.

כותבי התכנית ושותפיה

התכנית פותחה ע"י צוות שחבריו באים מתחומי דעת שונים, שפה, פילוסופיה, היסטוריה ומדעי מדינה. בשלבים שונים היו מעורבים גם מורים מתחום האומנות והמוסיקה. בשלב ראשון הצוות קיים דיונים שבהם הוא זיהה צרכים וקבע קווים מנחים. בשלב מאוחר יותר הצוות עסק בכתיבה ובגיבוש המסמך הראשוני. המטרה היא ליצור תכנית בסיס וללוות אותה במחקר פעולה שיתופי על מנת ליצור תכנית סופית מגובשת. בהקשר זה ישתתפו בשלב הבא בהערכת התכנית וגבישה הסופית התלמידים וההורים וגם כלל אוכלוסיית המורים של בית הספר. להלן חברי הצוות:

1. רולא שומר, מנהלת בית הספר, מורה לשפה הערבית.

2. אברהים אבו אלהיגא, מנהל עמותת מסאר- מרכז לחינוך, יו"ר משותף למרכז למחקרי פעולה לצדק חברתי - מכללת עמק יזרעאל, ומורה לחשיבה ביקורתית.

3. עלי קאדרי , מורה לשפה הערבית, בעל תואר בשפה הערבית ופילוסופיה ומשורר.
4. אסכנדר גבור , מורה להיסטוריה , וארכיאולוג , בעל תואר שני בארכיאולוגיה ומורה דרך.
5. תיריז אמטאנס, מורה לאזרחות , בעלת תואר שני במדעי מדינה וסטודנטית לתואר שלישי במגדר.

התלמיד וצרכיו

בית הספר מייצג את כל הרבדים השונים בחברה הערבית. בכל כיתה לומדים מעט תלמידים באופן יחסי (20-23) עם מגוון רחב של עדות וזרמים. התלמיד גדל בבית ספר ייחודי המבוסס על למידה בקבוצות, למידה הוליסטית, ובמרחבי למידה אינטראקטיביים בהדגש על השוני ביניהם. בנוסף לכך יש אינטגרציה בין מקצועות הלימוד (כמו שילוב של שפות ואמניות וכו'...).

מעורבות התלמיד במה שמתרחש הן בין כותלי בית הספר והן בסביבה ובעולם והאינטראקציה עם האחר הוא צורך בסיסי בלמידה ובהרחבת אופקיו לקראת התמודדות עם תהליכים ודילמות בחיים. השיטה והתוכנית אמורה להיות בסיס להתמודדות עם השוני והתנהלות פלורליסטית, אקטיבית ובונה.

צוות ההוראה

כותבי התכנית אמורים גם להיות המורים בה.

החברה וצרכיה

אנחנו חווים היום מציאות של פונדמנטליזם מחשבתי ודתי בכל העולם ובמיוחד בעולם הערבי, שמשפיעה גם כן על החברה הערבית בישראל. לפי תפיסת בית הספר הפרדיגמה השלטת אינה מאפשרת חשיבה פלורליסטית ומשפיעה על האופן שבו התלמיד מתמודד עם מושג הזהות והקשר שלו עם דת. המטרה של בית הספר היום היא לחתור למרקם חברתי בריא שאפיין פעם את החברה ואת התרבות באזור, לחבר בין כל זרמי החברה כמודל לחיים משותפים. זאת מתוך אמונה שהשוני הוא המשותף בין השונים, וכי ראוי שיהיה מקור להשראה והעשרה ולא להדרה ואלימות. במציאות של היום בעולם, ובמיוחד בעולם הערבי, יש מקום לדבר על המשותף המאחד לערכים של כבוד האדם באשר הוא.

התפיסה הרעיונית של התכנית

במסגרת השעות המוקצות התכנית תתמקד סביב סוגיות מקור ולא במיקרו, קרי תדון בסוגיות מהותיות שהשפיעו על התפתחות החברה והתרבות. אין הכוונה ללמד דת מסוימת ו/או להתעמק במושגיה הפנימיים, אלא בהופעת דתות, זרמים וטכסים שהשפיעו והושפעו מן הדינמיקה החברתית, ההבדל בין דת כממסד ודת ממבט חברתי, טקסט דתי (הכרת המושג בשפה הערבית *سند ومتن* סנד ומתן), מגדר ואמנות.

התכנית תתבסס על דיון סביב שאלות מרכזיות שנציג להלן. שאלות אלה ילוו כל המפגשים ומהם נגזור את הסוגיות שיופיעו ביחידות הלימוד. לכן התכנית בנויה מפרקים ומשאלות מנחות.

שאלות מנחות:

1. מה היא דת – במה היא מתייחדת מתופעות תרבותיות אחרות? האם מערכת אמונות הכוללות גם פרקטיקות (למשל, אתאיזם, דמוקרטיה, לאומיות, סוציאליזם) גם הן בעלות מאפיינים דתיים, ואם כן מה בכל זאת ההבדל? בהנחה שמגיעים לנקודות ייחוד מסוימות של דת, כיצד מאפיינים אלה יכולים להסביר את הכוח של הדת בתרבות העולמית. מהו המשותף בין דתות שנולדו באזורנו? נתחיל במשותף² ונתמודד עם המושג מונותאיזם כתופעה דתית
2. מהו השוני בין הדתות המונותאיסטיות? מה היחס בין דת לבין תרבות באופן כללי? מה הקשר בין הדתות המונותאיסטיות לבין שאר הדתות בעולם? נדון בהתפתחות דתות וזרמים שהושפעו מן התרבות והשפיעו על גיבוש התרבות נבדוק את המושג פלורליזם דתי חברתי והשלכותיו על זהות וגישות חשיבה.
3. שאלה שתדון במושגים של טקסט דתי ופרשנות, *اجتهاد* (איג'תיהאד) ו*اللاهوت*. מהו טקסט דתי? מה היחס בין טקסט דתי לבין הפרשנות שלו? מה תפקיד הפרשנות ביצירת הטקסט הדתי?
4. האם יש הבדל בין דת כממסד לבין דת כאמונה של הפרט בחברה?
5. האם התפיסה הדתית משפיעה על מעמד האישה בחברה או להפך? (טקסטים דתיים, ראיונות עם אנשי דת)
6. מהי השפעת הטקסים החברתיים על הדת ולהפך? הטקס כמקור לגיבוש זהות והבנה תרבותית.

² הדיון על הדתות יהדות, נוצרות ואיסלאם יתחיל בהרחבה אחרי בחינת המרכיבים המאפיינים הבסיסיים של מושג דת (ראה תוכנית מפורטת). מושגים שמאפיינים דת ע"פ פיראס אל-סואח שהם אמונה, מיתולוגיה, טכסים, מוסר, והלכה יהיה בבסיס האבחון של הדתות. בחינת המשותף בכל הרמות בין הדתות.

מטרות התוכנית

1. מטרות בתחום הידע

- 1.1. היכרות עם הדת כמושג אנושי
- 1.2. הכרת עקרונות משותפים של שלוש הדתות המונותאיסטיות והשוני ביניהן.
- 1.3. חשיפת התלמידים לפרשנות הדתית, האמונה הדתית והקונטקסט החברתי.
- 1.4. חשיפת התלמידים לדינמיקה המכוננת של התפתחות דת על תרבות בכלל ותרבות ערב בפרט

2. מטרות בתחום כישורי למידה ומיומנויות

- 2.1. טיפוח גישה פרשנית כלפי המקורות.
- 2.2. רכישת כלים לפירוק וקריאה מורחבת של הטקסטים מעבר למשמעות מילולית, וחשיפתם לפרשנויות השונות של הטקסטים.
- 2.3. טיפוח החשיבה הביקורתית של התלמידים אודות ההשפעה ההדדית בין דת ותרבות.

3. מטרות ערכיות, רגשיות, וחברתיות-תרבותיות

- 3.1. הבנת הדת כמסגרת ערכית.
- 3.2. פיתוח ראייה פלורליסטית למושג דת ודתיות.
- 3.3. חיזוק הפתיחות ויכולות ההקשבה, הביקורת והביקורת העצמית כחלק משיח זהות המקשר בין עולם המסורת והאידאות לבין סוגיות אישיות ודילמות עכשוויות.
- 3.4. פיתוח תפיסה הוליסטית למושג דת כמעצב זהות תרבותית מגוונת.

דרכי הוראה – למידה – הערכה

בתהליך ההוראה למידה ישולבו באופן הוליסטי שלושה ממדים:

הממד הרגשי-חוויתי: ע"י שימוש בסיורים, מפגש עם אורחים, צפיה בסרטים והתנסויות. במקרים אלה הידע מופק ע"י דוח רפלקטיבי או יומן חוקר שלשם הכנתו התלמיד נדרש להתבונן בחוויה ולהציג שאלות מתוך החוויה שלמד תוך התחברות עם עצמו.

הממד ההכרתי המושכל קוגניציה, ידע: למידה המעודדת סקרנות אינטלקטואלית ומטפחת חשיבה מסדר גבוה ע"י שאילת שאלות

הממד ההתנהגותי: למידה אינטראקטיבית בין שונים ע"י בניית מרחב למידה שיתופי

שיטת הערכה:

תהליך ההערכה יותאם לתפיסה החינוכית העומדת מאחורי התוכנית. ההערכה בעיקרה תהיה חלופית ואיכותנית ותתבסס על כלים של מחקרי פעולה שיתופיים. שיטת ההערכה פותחה בסדנה עם תלמידי י"ב בהם היו שותפים מלאים בקביעת מתווה ההערכה. היא בנויה בצורה שהתלמיד יהיה גם שותף בתהליך ההערכה עצמו.

ההערכה הכמותית הסופית, קרי הציון, יהיה מורכב מהערכה שוטפת ומהערכה לעבודת חקר סופית:

1. עבודה שוטפת תרכיב 45% מהציון הסופי.

2. עבודה סופית תרכיב 55% מהציון הסופי.

להלן פירוט של שני הרכיבים:

1) עבודה שוטפת (45% מהציון הסופי):

התכנית מתבססת על למידה מאינטראקציה והדיון במרחב הלמידה³ שהוא רכיב מרכזי בתוכנית ובו נוצרים הקונפליקטים והדילמות. להשתתפות במרחב הלמידה יש חלק מרכזי בקביעת הציון הסופי והוא יהיה מורכב מהחלוקה להלן:

5%	נוכחות
15%	פעילות בכיתה: (פירוט למטה)
15%	דוחות רפלקטיביים (פירוט למטה)
10%	משימת חקר

הערכת הפעילות בכיתה:

בסוף כל מפגש שבועי יחולק דף הערכה עצמית שוטפת של התלמיד (נספח 1). התלמיד נדרש למלא אותו וינסה להעריך את הלמידה שלו. במקביל המורה ימלא את הערכתו ואם הפער עצום יקיימו שיחה ודיון אישי. אם הפער סביר ירשם בתיק התלמיד הציון הממוצע.

משימות חקר ודוחות רפלקטיביים:

על התלמיד להגיש דוחות רפלקטיביים המבוססים על נספח 3. יש להגיש לפחות 8 דוחות בשנה בנוסף למשימת חקר אחת לשנה. משימת חקר נוספת יכולה להחליף 4 דוחות רפלקטיביים או 4 דוחות רפלקטיביים יכולה להחליף משימת חקר. כך שציון כולל של 25% יתקבל ע"י הגשת 8 דוחות רפלקטיביים או ע"י הצגת שתי משימות חקר וארבע דוחות ו/או שניהם ביחד. הגשת שניהם ביחד נותנת בonus של 5 נקודות על סך הכל הציון השוטף. מבנה הדוח לקוח מעולם מחקרי הפעולה ומטרתו היא לאפשר לתלמיד להתבונן בתהליך הלמידה שעבר במרחב הלמידה. בסוף הדוח אפשר למצוא טבלת הערכה

³ מרחב למידה הוא מושג שנגזר מתורת מרחבים חברתיים "social space", שהוא שונה מהמרחב הפיסי והכוונה הכיתה. מרחב למידה הוא מרחב שגשים בו הקבוצה הלומדת ומפתחים שפת למידה לקבוצה. מרחב הלמידה יכול להתקיים גם מחוץ למרחב הפיסי הקלאסי, קרי הכיתה.

עצמית והערכת מורה (נספח 2). שוב אם הפער גדול, אז תתקיים ישיבת הערכה ודיון. אם הפער סביר ירשם בדוח המעקב הממוצע של שני הציונים.

משימות חקר:

לתלמידים ניתנת האפשרות להיות מעורבים בחקר סוגיה ו/או נושא והצגתו לכיתה. למשל במקום שהמורה ילמד על בודהיזם, התלמידים יכינו מצגת/סרט/מאמר יציגו הנושא ויקיימו דיון.

העבודה תתאפשר בקבוצות ו/או ביחידים.

על כל תלמיד להיות מעורב בלפחות הצגת נושא אחד בשנה.

אם העבודה תוצג בקבוצות, על מנת להעריך באופן פרטני כל תלמיד יתבקש להכין דוח עבודה רפלקטיבי (נספח 5). כך כל תלמיד יהיה אחראי על חלק מההצגה מול הכיתה, שם הוא אמור להפגין ידע אודות הנושא שמציגים. שיטת ההצגה תהיה מגוונת ולבחירתם: הרצאה, מצגת, סרט וידיאו דוקומנטרי, מחקר בסוגיה וכו'. בכל מקרה הם יצטרכו לקיים דיון ישתתפו בפנל שיענה של שאלות התלמידים ויעוררו הדיון.

ציון המשימה ייקבע על פי נספח 4.

2) עבודה סופית (55% מהציון הסופי):

התלמידים יתחלקו לקבוצות שיעבדו ביחד בעבודה הסופית. כל קבוצה תכלול 2-4 תלמידים. חריגה דורשת הגשת בקשה לצוות על מנת לבחון אותה ולדון עם התלמידים אודותיה.

כל קבוצה תבחר סוגיה/שאלה שהיא רוצה לבחון ו/או לחקור מהתחום הנלמד. הקבוצה תידרש להגיש עבודה כתובה באורך 1500 מילה. הקבוצה תגיש את העבודה עם הערכה עצמית. הקבוצה נדרשת להציג את הנושא בפני כלל התלמידים וצוות הפיתוח במשך 5-7 דקות.

הציון הסופי נקבע ע"פ מחוון המופיע בנספח 6. על מנת לתת הערכה פרטנית ולאפשר למידה פרטנית על התלמידים לעמוד בהנחיות להלן:

1. כל תלמיד יקבל אחריות על חלק מהעבודה (תת-נושא/סוגיה).

1. כל תלמיד יהיה אחראי על חלק מההצגה ויוכל להתמקד בסוגיה שהיה אחראי עליה.
2. הקבוצה תקיים פנל ועל כל חברי הקבוצה להפגין ידע בעבודה שהציגו.
3. כל תלמיד יגיש בנפרד דוח עבודה רפלקטיבי אודות הלמידה שעבר בעבודת החקר הקבוצתית ויתייחס בתוכו לחומר הנלמד.

תפקיד המורה בקביעת הציון:

לכל תלמיד נבנה גיליון ציונים שוטף על דוח אקסל. בנוסף לפורטפוליו הבנוי מהערכותיו האישיות והשקלול השוטף של המורה המלווה. הציון הסופי נקבע ע"י המורה על סמך שקלול כל הציונים ולאחר קיום דיון עם התלמיד.

מפרט התכנים

תחומי הדעת יחולקו לפי פרקים סביב סוגיות כדלקמן.

1. מבוא: מחקרי פעולה ככלי של חקר ולמידה, כאן יוצגו מושגים כמו מחקר איכותני, דוחות למידה רפלקטיביים ויומן חוקר.
2. פרק 1: מהי דת ומה תפקידה החברתי והתרבותי? מבט פנורמי על הדתות בכל העולם דתות במזרח הרחוק (בודהיזם, הינדואיזם, דת השינטו/קמי ביפן, קונפוציוניזם), הדת באיראן הקדומה זורואסטריזם, דת במצריים הקדומה-המונותאיזם הראשון, הדת היוונית הקדומה, דתות באמריקה-דתות בתרבות המאיה, אירופה.
- מטרת פרק זה היא להרחיב אופקים של התלמיד ולחבר אותו עם תרבויות העולם מסביב. הטמעת מושגים שמגדירים דת על ספקטרום הדתות שנכחדו ושעדיין קיימות...
3. פרק 2: תרבות במזרח תיכון – המונותאיזם דרך יהדות, נצרות, ואסלאם. המטרה להתחיל מהנקודה המשותפת לדתות ששייכות לאותו מרחב תרבותי. דיון ברצף ובאי הרצף התרבותי של האזור.
4. פרק 3: התפתחות הדתות: פילוג הזרמים כתוצאה מדינמיקה חברתית ופוליטית וכלכלית, ודתית ומתח בין הפרט לחברה.
- המטרה היא להדגיש את האופנים השונים שבהן קבוצות שונות מתמודדות עם מושג האמונה. גם כאן המטרה היא לחזק פלורליזם ולהעביר את המסר כי אנחנו לא לבד. התלמיד ילמד דרך החקר על ריבוי הזרמים התוך דתיים. הוא יפגוש מרצים אורחים וילמד דרך הצגת שאלות לאנשי דת מזרמים שונים. נדון בזרמים מעוררי מחלוקת רעיונית ואינם חלק מהזרמים המרכזיים כתופעה חברתית.
5. פרק 4: חקר וחשיבה ביקורתית כבסיס לדת וההשפעה על התפתחות החברה: פרשנות, תאולוגיה, יחסי כוח ושליטה והשפעתם על הפרשנות הדתית.
- חלק מתהליך הלמידה יהיה סדנת התנסות בפרשנות.

6. פרק 5: תופעות חברתיות ואינטראקציה עם דת: מגדר, אמנות, ארכיטקטורה ושירה.

גישת הלימוד מבוססת על שחרור התלמיד מהתפיסה "אני לא יודע", ותוך כדי שאלת שאלות מהמורה המנחה לעזור לו לחקור את הידע הבסיסי שיש לו מהסביבה ולבנות ממנו תובנות (תיאוריה) ואז לבחון אותה מול הידע הקיים של חוקרים בתחום. המטרה היא ליצור דהדוד בין התובנות שאנו מפתחים מהידע היומיומי לבין התיאוריות של חוקרים בתחום.

לדוגמא מבנה שיעור בנושא הגדרת המרכיבים הבסיסיים של "דת":

בשיעור ראשון תלמידים נדרשים לציין מה הם המרכיבים הבסיסיים של דת כאשר הם מסתמכים על הדת שלהם, ודתות נוספות שהם מכירים. התלמידים ימיינו את כל המרכיבים תחת כותרות. המטרה של המנחה להוביל תהליך חקר של ניתוח הידע שהם מכירים מהסביבה הקרובה, לבחון את האפשרות של הכללה, ולהשוות אותו עם הגדרות של חוקרים בתחום ובמקרה הזה של החוקר הערבי פיראס אל-סואח. לאחר הדיון ינתן מאמר בתחום לקריאה ויתקיים דיון ביקורתי על המאמר תוך כדי בחינת הבנת המושגים על ידי התלמידים. המטרה היא לתת לתלמיד כלים בסיסיים שיאפשרו לו לקיים אחר כך דיון עם אנשי דת סביב אותם מושגים.

פירוט התוכנית:

התוכנית בנויה מיחידות לימוד אשר מבוססות על הפרקים שצויינו למעלה. להלן חלוקה מפורטת לשעות כאשר כל יחידה מסתיימת בשאלה: מהם המסקנות ממה שלמדנו ואיך זה משליך על תפיסה תרבותית פלורליסטית. בשנה ראשונה – כיתה י"א:

נלמד עד יחידה 5 - בערך 45 שעות כולל עבודת רפלקסיה מסכמת (38 שעות לימוד תכנים ע"פ המפורט בטבלה ושבע שעות נוספות - 3 שעות הדרכה, וארבע שעות הצגה ודיון).

בשנה שנייה – י"ב, נתמקד בהמשך התוכנית ע"פ הטבלה המוצעת להלן:

מספר שעות	דרכי הוראה	מושגי בסיס	מטרה	יחידה
4	מפגש ודיון	דוח רפלקטיבי, שיטות הערכה חלופית	הצגת התכנית, מבנה מרחב הלמידה, שיטת ההערכה, דוח רפלקטיבי ויומן חוקר ומחונן לדרישות העבודה הסופית. הצגת הספרות שהיחידה תתבסס עליהם וחלוקת גרסת PDF בין התלמידים. דיון סביב משמעות בחירתם.	יחידת המבוא:
6	מפגש - ניתוח הידע שבדינו סביב דתות שאנו מכירים, מיון מרכיבים. קריאת ודיון סביב פרק 2 מספר "דין الانسان" لفراس السواح (דת הבן אדם, פיראס אלסואח).	אמונה, מיתולוגיה, טכסים (כמרכיבי יסוד למושג דת), מוסר, והלכה (כמרכיבי משניים)	חשיפה לחקר מושג "דת" והגדרתו. היחסים בין הממדים השונים של הדת (טקס, מוסר, אמונה וכו'). מדובר במארג חי: הטקסים משקפים ויוצרים את האמונה, האמונה מחזקת את הזהות והמוסר, וכדומה. כיצד כל הדברים האלה פועלים יחד? מעבר לכך נתייחס ליחס של התלמידים כלפי הדת כרכיב בזהות האישית שלהם, כחלק מהקהילה שהם חיים בה, וכגורם בעל משמעות בחייהם הדיון בשאלות אלה אמור להימשך לאורך כל השנה	יחידה 1: מהי דת?

מספר שעות	דרכי הוראה	מושגי בסיס	מטרה	יחידה
			ולהיות מועשר מהלמידה המפורטת יותר שתתקיים בהמשך.	
6	חיפוש באנטרנט "דתות בעולם" לפי ספקטרום זמן ומיקום גיאוגרפי, אחוז מאמינים משוערך, ומגמות עכשוויות (שקיעת הנצרות באירופה, עליה של האיסלאם והנצרות באפריקה, נצרות בקוריאה וכד'). – הצגה ודיון. עבודת חקר קבוצתית – כל קבוצה חוקרת דת לעומק ומציגה אותה למליאה לפי מושגים שנלמדו: האמונה הבסיסית (מהות האמונה של הדת), המיתולוגיה שלה, הטקסים, מערכת מוסר בסיסית, הלכה וחוק, התמודדות	דתות מזרח רחוק: הינדואיזם (הודו), בודהיזם (סין-הודו-יפן), שינטו/קאמי (יפן), קונפוציוניזם (סין). זורואסטריאניזם (איראן),	חשיפה לדתות חיות בעולם ע"פ חלוקה, גיאוגרפית ותרבותית.	יחידה 2: ספקטרום הדתות בעולם.

מספר שעות	דרכי הוראה	מושגי בסיס	מטרה	יחידה
	עם העולם המודרני. סרטים דוקומנטריים (לפי בחירה): الجزيرة الوثائقية – المجتمعات الدينية (ערוץ אלג'זירה) הדיקומנטרית – החברות הדתיות. תכנית מחמישה חלקים כל חלק 45 דקות בערך ומציג לעומק הדתות הנ"ל בשפה הערבית). הצגת הסרט "בודה הקטן" לברטולוצ'י – ודין סביבו.			
4	הצגת הנושא במפגשים ודין סביבו. קבוצות חקר לדתות ביוון העתיקה, דתות קדם יהדות במזרח התיכון, מצריים הקדומה.	יוון העתיקה, מצריים העתיקה, מזרח תיכון. אפיון הדתות לפי מרכיבים שנלמדו. الديانة المانية بالقرن الأول والثاني الميلادي הדת המניכאית האדפטציה של הנצרות ע"י האימפריה הרומית, כדוגמה לאינטראקציה בהקשר החברתי-פוליטי.	דיון בקשר בין מבנה החברה הפוליטי הכלכלי והגיאוגרפי לבין התפתחות הדת	יחידה 3: דתות קדומות שנכחדו באגן הים התיכון.
15	מפגשי הכנה לסקירה היסטורית.		סקירה היסטורית ודין סביב מושגי	יחידה 4: יהדות, אסלאם,

מספר שעות	דרכי הוראה	מושגי בסיס	מטרה	יחידה
	פרקים בספר اللاهوت العربي "ليوسف زيدان" (פרקים מתוך הספר "אל-לאהות הערבי ליוסף זידאן – ראה ספרות) דיון עם אנשי דת וחוקרים.		בסיס המאפיינים את הדתות המונותאיסטיות: המונותאיזם השוואה עם דת המצרית הקדומה. מושג הנבואה, התפתחות על ספקטרום ההיסטוריה וההכרה בנביאים. ניתוח הדתות לפי מרכיבים שלמדנו: מהי האמונה, המיתולוגיה, הטכסים, מוסר והלכה. מהם ההבדלים ובאיזה רמה של מרכיבים? מה המשמעויות לגבי התנהלות הקהילה?	ונצרות - מבוא
4	מפגשי כיתה.	דתות מונותאיסטיות. התרבות המזרח תיכונית ודתות האזור. הינדואיזם - כסינתזה של תרבויות מקומיות. קונפוציוניזם – בית דת לחוסר דת בודהיזם דת הקמי (שינטו) היפנית). זורואסטריזם	ניתוח של דתות קיימות עם שוני מהותי במבנה האמונה שלהם. בניית "ספקטרום" של דתות מהמונותאיזם ועד אי דתיות. בחינת המשמעויות של הדינמיקה בין הדתות לבין התרבות שלנו, והשלכות על המושג של פלורליזם דתי	יחידה 5: ספקטרום דתות עולם בתקופתנו המודרניות – מיצוב על ספקטרום האמונה.
יחידה 6: הבנת הדתות המשפיעות ישירות על התרבות הערבית מתוך התפתחותן				

מספר שעות	דרכי הוראה	מושגי בסיס	מטרה	יחידה
המטרה הכללית: לחשוף התלמיד לאינטראקציה של הדת עם הסביבה התרבותית בהקשרים פוליטיים, חברתיים כלכליים.				
6	מפגש כיתתי – הכנה להרצאה. מרצים אורחים – אנשי דת מלומדים וחוקרים מן התחום.	יהדות רפורמית, קונסרבטיבית ואורתודוקסית		יחידה 6.1: זרמים ביהדות: תגובה למודרנה
7	מפגש כיתתי – הכנה מפגשים עם אנשי דת	פיצול הכנסייה עד המאה השביעית. אורתודוקסים ומונופיסיטים הכנסייה הקתולית והכנסייה היוונית אורתודוקסית וכנסיות מזרחיות מהסביבה: סורית, קופטית ומרונית. נצרות ערבית.		יחידה 6.2: الطوائف المسيحية זרמים בנצרות
7	מפגש כיתתי - הכנה מפגש עם אנשי דת	السنة والشيعة סונה ושיעה.	הכרת ההתפתחות ההיסטורית של הסונה והשיעה. האם קיימים הבדלים? לבחון את ההקשרים התרבותיים ולמיין גורמי השפעה חברתיים ופוליטיים.	יחידה 6.3: الفرق بالإسلام זרמים באיסלאם
4	דיון כיתתי.		רפלקסיה על החומר הנלמד ודיון סביב השאלה: מה הקשר בין פלורליזם והבנה הוליסטית לבין	יחידה 6.4: סיכום יחידה.

מספר שעות	דרכי הוראה	מושגי בסיס	מטרה	יחידה
			מה שנלמד עד עכשיו?	
8	מפגשי כיתה בה נלמד דרך דוגמאות ספציפיות לפרשנות ביהדות ובאיסלאם – איסור הבערת אש בשבת, ואיסור שתיית אלכוהול באיסלאם. דרך דוגמאות אלה נכיר את השאלות שמעורר הטקסט המקודש ואת האופן שבו עונה עליהן הפרשנות המאוחרת יותר בתוך המסורות המסתמכות עליו.	מדרש ותורה שבעל פה ביהדות, תפסיר וחדית' באיסלאם. הלכה ביהדות ובאיסלאם.		יחידה 7: הטקסט הדתי ופרשנותו
15	ארכיטקטורה ואמנות – סיור בעיר העתיקה בירושלים ודיון במקום הארכיטקטור ההאמנות בתוך הדתות וגם כמאפיין שנתון לאינטראקציה בין דתית. מעמד האשה: לימוד מקורות הלכתיים מהיהדות ומן	מקום קדוש, אמנות דתית. מעמד האשה, נישואין	2 או 3 מהאפשרויות הבאות: א. המקום הקדוש - בתי תפילה וארכיטקטור הדתית - סיור בכנסיות, מסגדים, בתי כנסת ואבחון ההבדלים (אם בכלל קיימים) בהקשר של זרמים והבדלים	יחידה 8: אינטראקציה עם התרבות: "משפיע ומושפע מן בו זמנית..."

מספר שעות	דרכי הוראה	מושגי בסיס	מטרה	יחידה
	האיסלאם, דיון כתתי באופן שבו חברות מסורתיות מתמודדות עם המפגש עם המודרנה.		ברמת המרכיבים. ב. אמנות באסלאם ובנצרות. ג. מעמד האישה בדתות, שינויים בעידן המודרני?	
4			סיכום עבודת בקבוצות: הגשה, הצגה, ודיון	יחידה 9: סיכום ורפלקסיה על תהליך הלמידה

ביבליוגרפיה

לצורך התכנים הנ"ל נתמקד בשני ספרים מרכזיים שהם כתובים בערבית. השגנו עותק PDF מלא וממוחשב שנחלק דרך המייל לכל התלמידים בהתחלת הדרך.

1. يوسف زيدان، اللاهوت العربي واصل العنف الديني، دار الشروق، القاهرة نسخة 2، 2010

(יוסף זידאן, "אל-לאהות הערבי – ומסאדר אל-עונף אלדיני" (תרגום לעברית: התיאולוגיה הערבית ומקורות האלימות הדתית, דאר-אלשורוק, קהיר, מצריים, עותק 2, 2010).

2. فراس السواح، دين الانسان: بحث في ماهية الدين ومنشأ الدافع الديني، منشورات دار علاء الدين، دمشق-سوريا، الطبعة الرابعة 2002.

(פיראס אל-סואח, (תרגום לעברית: דת הבן אדם, מחקר במהות הדת והיווצרות המניע הדתי, עלא אל-דין, דמשק, 2002, עותק 4).

3. רוחמה וייס, זרמים ביהדות במדינת ישראל : אהבה יש בסופה, חידוש - יוזמות בחינוך ובתרבות יהודית, ירושלים, 1997

4. מקורות יהודיים לאיסור הבערת אש בשבת: אלכסנדר קליין, דף שבועי פרשת ויקהל פקודי תשס"ו, <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/veyakhel/kla.html>; שמות לה, ב-ג; פירוש אב"ע הקצר שם; בבלי שבת ע ע"א; שו"ע אורח חיים רנז ח.
5. מקורות לאיסור אלוהול באיסלאם: Encyclopaedia of Islam, Khamr; קוראן 16.67, 2.219, 4.43, 5.90-5.91; תפסיר אלקורטובי על 5 (אלמאאדה) 90-92 [סיכום הדברים בקוראן על האיסור]; אבן קדאמה, אלמע'ני, כתאב אלביוע [איסור מכירת אלוהול]
6. מעמד האשה באיסלאם: אבן קדאמה, אלמע'ני, כתאב אלנכאח [דין בשאלה האם אשה יכולה להשיא את עצמה]
7. מקורות יהודיים על נישואין מתוך רמב"ם, משנה תורה, הלכות אישות.

נספח (1) דף הערכה עצמית שוטפת

שם תלמיד:

תאריך המפגש:

המרכיב	הערכת התלמיד (5:1-5) מקסימום, 1 מינימום)	הערכת המורה	ממוצע	הערות תלמיד/מורה
מידת ההקשבה 5%				
מידת הפעילות והאינטראקציה 5%				
שאלות ויזמות מעוררת דיון 5%				

הערות על הלמידה:

ומה למדתי היום:

נספח (2) דוח רפלקסיה

יום ותאריך:

מקום המפגש:

מגיש:

תאר את המפגש באופן כללי: (המטרה של החלק הזה הוא תיאור המפגש ומעין תיעוד כללי למה שקרה)

החלק הרפלקטיבי:

שאלות מנחות:

- 1) מהו הדבר החדש שלמדתי במפגש? מה הוא חידש לי?
- 2) מהו הדבר שהיה פחות משמעותי מבחינתי במפגש? הסבר/הסבירי.
- 3) מהו הדבר הכי מעניין או משמעותי שעברתי במפגש? הסבר/הסבירי.
- 4) מהו הדבר/הסוגיה/הנושא שאני רוצה ללמוד/לחקור על מנת לחזק הלמידה שלי בנושא? הסבר/הסבירי.
- 5) איך הושפעו, אם בכלל הבנותיי/אמונותיי/עמדותיי מהדיון שהתקיים במפגש?
- 6) תן לפחות המלצה אחת לקבוצה ו/או למנחים אודות המפגשים הבאים.
- 7) ציין לפחות שאלה אחת שהתגבשה בעקבות הדיון ואת/ה מעוניין/ת לחקור יחד עם הקבוצה.

נספח (3) גיליון ציונים למשימות בית

תאריך המפגש הקשור למשימה:

תאריך ההגשה:

מוגש מטעם:

מוגש ל:

מרכיב	טווח ניקוד	ניקוד תלמיד	ניקוד של המנחה	הערות
ארגון המשימה וצורת הגשתה	5			
שפה כתיבה:	5			
תוכן	5			
שאלות	5			
יזמה וחידוש	5			

איך אתה מעריך התקדמותך יחסית למפגש קודם?

נספח (4) גיליון הערכה למשימת חקר

תאריך ההגשה:

מוגש מטעם:

מוגש ל:

מרכיב	טווח ניקוד	ניקוד תלמיד	ניקוד של המנחה	הערות
שיטת ההצגה - יצירתיות	5			
יכולת הבעת הרעיונות בע"פ	5			
יעילות ההצגה – זמן הצגה	5			
התמודדות עם שאלות – בקיאות בנושא	5			
הצגת שאלות וסתירות	5			

נספח (5) דוח עבודה רפלקטיבי פרטני למשימת חקר קבוצתית

יום ותאריך:

מגיש:

שאלות מנחות:

- 1) מה הייתה תרומתי לקבוצה? מהו החלק שאני עסקתי בו בהרחבה?
- 2) בחלקי בהצגה אני אעסוק בסוגיה/שאלה שלהלן:
- 3) מה למדתי מעבודתי עם הקבוצה?
- 4) מהו הדבר/הסוגיה/הנושא שאני רוצה ללמוד/לחקור על מנת לחזק הלמידה שלי בנושא? הסבר/הסבירי
- 5) איך הושפעו, אם בכלל הבנותיי/אמונותיי/עמדותיי מהדיון שהתקיים במפגש?
- 6) תן לפחות המלצה אחת לקבוצה ו/או למנחים אודות המפגשים הבאים.
- 7) ציין לפחות שאלה אחת שהתגבשה בעקבות הדיון שאת/ה מעוניין/ת לחקור אותה יחד עם הקבוצה.

נספח 6 מחוון לעבודה סופית

במידה והעבודה קבוצתית חלק הרפלקסיה וניסוח השאלות הוא לתלמיד ואינו לקבוצה.

מחווין	נקודות
צורה: העבודה מסודרת ואסטטית, צורת העריכה מאפשרת התמצאות נוחה, עימוד, הפרקים מובחנים והכותרות בהירות ומובנות.	5
סגנון: סגנון כתיבה בהיר ועיני, ערבית תקנית: הגהה, תחביר ופיסוק.	5
כתיבה מדעית: מידת התחכום והתבונה בבחירת הביבליוגרפיה, הצגתן בצורה מקובלת, ומידת הרלוונטיות שלהם לתוכן.	5
ביטוי המטרות: מידת בהירות מטרות העבודה ועד כמה הכתיבה והתוכן ענו באופן ברור ופשוט על מטרות אלו ועזרו להשגתם. המטרות יוצגו בתקציר וגם במבוא.	10
מבנה עקבי וקוהרנטי: סדר פרקים מתאים, והקישור בין פרקים ברור ומאפשר מעקב אחרי התפתחות החשיבה והצגת התוכן.	10
משמעות: המידה בה התובנות ברורות ומשקפות משמעות לתוכן ולתהליך הלמידה. הכוונה ללמידה מעבר לנתונים ולהצגה של הידע והחומר סביב הסוגיה שנבחרה.	15
רפלקסיה לתהליך הלמידה: עד כמה פרק הרפלקסיה משקף תהליך למידה עמוק וברור (10) עד כמה הרפלקסיה משקפת עבודת צוות (10)	20
ניסוח שאלות עתידיות: יכולת ניסוח שאלות בעקבות הדיון בגוף העבודה שמטרתן העמקת הבנת הנושא הנבחר בעתיד ומידת הקשר בין התוכן והשאלות שמעלים בסוף העבודה.	10
הצגה והבעה בע"פ: סגנון ההצגה ומידת היצירתיות (5) יכולת ההבעה והצגת רעיונות (5) יכולת להתמודד עם שאלות הקהל ובקיאות בסוגיה (5) יכולת ניהול הדיון סביב ההצגה (5)	20

מקורות מוסלמיים על איסורי אלכוהול

(1) תפסיר אלקורטובי על סורה 5 (אלמאאדה) 90-92 [סיכום הדברים בקוראן על איסור שתיית אלכוהול]:

الثانية: تحريم الخمر كان بتدريج ونوازل كثيرة؛ فإنهم كانوا مولعين بشربها، وأول ما نزل في شأنها «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ» [البقرة: ٢١٩] أي في تجارتهم؛ فلما نزلت هذه الآية تركها بعض الناس وقالوا: لا حاجة لنا فيما فيه إثم كبير، ولم يتركها بعض الناس وقالوا: نأخذ منفعتها ونترك إثمها فنزلت هذه الآية «لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى» [النساء: ٤٣] فتركها بعض الناس وقالوا: لا حاجة لنا فيما يشغلنا عن الصلاة، وشربها بعض الناس في غير أوقات الصلاة حتى نزلت: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ» الآية – فصارت حراماً عليهم حتى صار يقول بعضهم: ما حرم الله شيئاً أشد من الخمر. وقال أبو ميسرة: نزلت بسبب عمر بن الخطاب؛ فإنه ذكر للنبي صلى الله عليه وسلم عيوب الخمر، وما ينزل بالناس من أجلها، ودعا الله في تحريمها وقال: أَللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيِّنَاتٌ شَافِيَةٌ فَنَزَلَتْ هذه الآيات، فقال عمر: أَنْتَهِينَا أَنْتَهِينَا. وقد مضى في «البقرة» و«النساء». وروى أبو داود عن ابن عباس قال: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى» [النساء: ٤٣]، و«يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ» [البقرة: ٢١٩] نسختها التي في المائدة «إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ». وفي صحيح مسلم عن سعد بن أبي وقاص أنه قال: نزلت في آيات من القرآن؛ وفيه قال: وَأَتَيْتُ عَلَى نَفَرٍ مِنَ الْأَنْصَارِ؛ فَقَالُوا: تَعَالَ نُطْعِمَكَ وَنَسْقِيكَ خَمْرًا، / وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ تُحَرَّمَ الْخَمْرُ؛ قَالَ: فَأَتَيْتُهُمْ فِي حَشٍّ – وَالْحَشُّ الْبَسْتَانُ – فَإِذَا رَأْسُ جَزُورٍ مَشْوِيٍّ عِنْدَهُمْ وَزِقٌّ مِنْ خَمْرٍ؛ قَالَ: فَأَكَلْتُ وَشَرِبْتُ مَعَهُمْ؛ قَالَ: فَذَكَرْتُ الْأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرِينَ عِنْدَهُمْ فَقُلْتُ: الْمُهَاجِرُونَ خَيْرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ؛ قَالَ: فَأَخَذَ رَجُلٌ لَحْيِي جَمَلٍ فَضْرَبَنِي بِهِ فَجَرَحَ أَنْفِي – وَفِي رِوَايَةٍ فَفَزَرَهُ وَكَانَ أَنْفُ سَعْدٍ مَفْزُورًا – فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتَهُ؛ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيَّ – يَعْنِي نَفْسَهُ شَأْنَ الْخَمْرِ – «إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ».

فصل : ولا يجوز بيع الخمر ، ولا التوكيل في بيعه ، ولا شراؤه . قال ابن المنذر : أجمع أهل العلم على أن بيع الخمر غير جائز . وقال أبو حنيفة : يجوز للمسلم أن يوكّل ذميّاً في بيعها وشرائها . وهو غير صحيح ؛ فإن عائشة روت ، أن النبي ﷺ قال : « حرّمت التجارة في الخمر »^(١٢) . وعن جابر ، أنه سمع النبي ﷺ عام الفتح ، وهو بمكة ، يقول : « إن^(١٣) الله ورَسُولُهُ حرّما بيع الخمر والميتة والخنزير والأصنام » . فقيل : يا رسول الله ، أرايت شحوم الميتة ، فإنه

تُطلى بها السفن ، وتُدَهَنُ بها الجلود ، ويستصبغ^(١٤) بها الناس ؟ فقال : « لا ، هو حرام » . ثم قال رسول الله ﷺ : « قاتل / الله اليهود ، إن الله تعالى حرّم عليهم شحومها ، فجملوه^(١٥) ، ثم باعوه ، وأكلوا ثمنه » . متفق عليه^(١٦) . ومن وُكِّل في بيع الخمر ، وأكل ثمنه ، فقد أشبههم في ذلك . ولأن الخمر نجسة محرّمة ، فحرّم^(١٧) بيعها ، والتوكيل في بيعها ، كالميتة والخنزير ، ولأنه يحرم عليه بيعه ، فحرّم عليه التوكيل^(١٨) في بيعه^(١٨) ، كالخنزير .

מקורות יהודיים על איסור הבערת אש בשבת

(1) שמות פרק לה, א-ג

וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אֵת: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שְׁבִתוֹן לַה' כָּל הָעֹשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה יוּמָת: לֹא תַבְעֲרוּ אֵשׁ בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת:

(2) אבן עזרא הפירוש הקצר שמות פרק לה

(ג) וטעם לא תבערו - בעבור שהכהנים ידליקו האש ויערכו הנר בשבת, כי כבר אסר מעשה מאכל (שמות טז, כג). וטעם לא תבערו אש - בעבור שאמר בפסח: כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש (שמות יב, טז), אסר לעשות מאכל הנפש בשבת, כי לא יעשה מאכל כי אם בהדלקת האש. והשם יכפיל שכר הגאון שהשיב תשובות גמורות על הצדוקים האוסרים נר בשבת. ופעם אחת התחבר עמי אחד מהם. ואמרתי לו, שנעזוב דברי הקבלה, ונרדוף אחר הכתוב לבדו. אז שמח, ואשאלהו לאמר: מי אסר להדליק הנר בלילי השבת, ואחר שקוע השמש. אז ענה ואמר, לא תבערו אש, גם אני עניתי, כי הכתוב לא הזכיר כי אם היום. וכן: וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא יב, ג) לא נמול בלילה. אז ענה, ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראשית א, ה). שניהם נקראו יום. והערב קודם הבקר. גם אני השיבותי, כי זה לא יתכן, כי הכתוב אומר: ויקרא אלהים לאור יום (שם). ואיך יסתור דבריו לקרוא האור והחושך יום? וכבר פירשתי. וכתוב: לילה ויום (מ"א ח, כט); ויום ולילה (בראשית ח, כב); שלשת ימים לילה ויום (אסתר ד, טז); שלשה ימים ושלשה לילות (יונה ב, א). אז השיב: מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג, לב). גם אני עניתי, כי זה הכתוב הוא על יום הכפורים לבדו. והראיה שאמר שבתכם (שם) לשון יחיד. ולא אמר 'שבתותיכם', כמו את שבתותי תשמרו (שם יט, ל). ועוד, כי השבת לא תקרא שבתכם, כי אם שבת השם, כמו אך את שבתותי (שמות לא, יג). רק יום הכפורים נקרא כן, שבת שבתון היא לכם (ויקרא כג, לב). ולא מצאנו שאמר בו 'שבת לה'. ולא אאריך. ופסוק מערב עד ערב לא נאמר, כי אם ביום הכפורים. וכן כתוב בתשעה לחדש בערב (ויקרא כג, לב). והנה היום קורא הלילה, וכן שנים ליום עולה תמיד. את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (במדבר כח, ג - ד), שהוא ערב כבוא השמש, כאשר הוא כתוב בפסח. אז השתבש הצדוקי. ואחר ימים בא אלי לאמר, הנה כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי (שמות יב, טו). גם, אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דברים טז, יד). אז עניתי ואמרתי לו, גם בפסח כתיב: בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו (שמות יב, יח). וכבר הזהיר על הלילה על מצות ומרורים (שם ח). ושב להזהיר מתחלת היום הראשון עד יום השביעי בערב (שם יח). והעד, שלא אמר בשבת ביום הששי בערב תשבתו. רק אמר משה לישראל ביום הששי: שבתון שבת קדש לה' מחר (שמות טז, כג), ולא אמר זה הערב הבא. גם ביום הראשון לבקר איננה ראייה, כי פירושו הוא הבשר שתזבח בערב לא ילין ממנו לבקר ביום הראשון. והטעם, שלא ישאר ממנו עד בקר יום ראשון. אז הלך בחמת רוחו על נפשו. והנה הוא שב אחר חדש אלי והוא שמח וטוב לב, בעבור שמצא: היום הזה יום בשורה הוא (מ"ב ז, ט). ושם כתוב: וחכינו עד אור הבקר (שם). אז עניתי כאלו אין יום כי אם זה. והלא כתוב בתורה: ביום הכותי כל בכור (במדבר ג, יג). ובחצי הלילה היתה מכת בכורים. רק פירוש יום על שני דרכים: האחד - ביום ובלילה. והשני, זמן ועת, כמו והיה ביום ההוא (ישעיה יז, ד). וכן: אתה עובר היום את הירדן (דברים ט, א). והזכרתי אלה הדברים, בעבור שיוכל האדם המבין לפרש הכתובים לטעמים רבים. על כן אנחנו צריכים בדברי כל המצוות לקבלה, ומסורת ותורה שבעל פה כאשר החלתי בספר הזה:

(3) תלמוד בבלי מסכת שבת דף ע עמוד א

חילוק מלאכות מנלן? אמר שמואל: אמר קרא מחלליה מות יומת - התורה רבתה מיתות הרבה על חילול אחד. האי במזיד כתיב! אם אינו ענין למזיד, דכתיב כל העשה מלאכה יומת - תנהו ענין לשוגג, ומאי יומת - יומת בממון. ותיפוק ליה חילוק מלאכות מהיכא דנפקא ליה לרבי נתן, דתניא, רבי נתן אומר: לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת, מה תלמוד לומר? לפי שנאמר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל אלה הדברים וגו' ששת ימים תעשה מלאכה. דברים, הדברים - אלה הדברים - אלו שלשים ותשע מלאכות שנאמרו למשה בסיני. יכול עשאן כולן בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת - תלמוד לומר בחריש ובקציר תשבת. ועדיין אני אומר: על חרישה ועל הקצירה - חייב שנים, ועל כולן אינו חייב אלא אחת! תלמוד לומר: לא תבערו אש, הבערה בכלל היתה, ולמה יצאת - להקיש אליה, ולומר לך: מה הבערה שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה - אף כל שהוא אב מלאכה חייבין עליה בפני עצמה. - שמואל סבר לה כרבי יוסי, דאמר: הבערה ללאו יצאת. דתניא: הבערה ללאו יצאת, דברי רבי יוסי. רבי נתן אומר: לחלק יצאת.

(4) רמב"ם, משנה תורה, הלכות שבת

פרק ג

- א. מותר להתחיל במלאכה מערב שבת אף על פי שהיא נגמרת מאליה בשבת, שלא נאסר עלינו לעשות מלאכה אלא בעצמו של יום, אבל כשתעשה המלאכה מעצמה בשבת מותר לנו ליהנות במה שנעשה בשבת מאליה.
- ג. מניחין קדרה על גבי האש או בשר בתנור או על גבי גחלים והן מתבשלים והולכין כל השבת כולה ואוכלין אותן בשבת, ויש בדבר זה דברים שהן אסורין גזירה שמא יחתה בגחלים בשבת.

פרק ה

- א. הדלקת נר בשבת אינה רשות אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק, ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה כגון עירובי חצרות או נטילת ידים לאכילה אלא * חובה, ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת, וחייב לברך קודם הדלקה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו א להדליק נר של שבת, כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים.
- ב. מותר * להשתמש בנר של שבת, והוא שלא יהא הדבר צריך עיון הרבה, אבל דבר שצריך לדקדק בראיתו אסור ב להבחינו לאור הנר גזירה שמא יטה.

פרק ז

- א. מלאכות שחייבין עליהן סקילה וכתב במזיד או קרבן חטאת בשגגה, מהן אבות ומהן תולדות, ומנין כל אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, ואלו הן: החרישה, והזריעה, והקצירה, והעימור, והדישה, והזריה, והברירה, והטחינה, וההרקדה, והלישה, והאפיה, והגזיזה, והלבון, והנפוץ, והצביעה, והטויה, ועשיית הנירין, והנסכת המסכה, והאריגה, והבציעה, והקשירה, וההתרה, והתפירה, והקריעה, והבנין, והסתירה, וההכאה בפטיש, והצידה, והשחיטה, וההפשטה, וההעבדה, ומחיקת העור, וחתוכו, והכתיבה, והמחיקה, והשרטוט, וההבערה, והכיבוי, וההוצאה מרשות לרשות.

אבן קדאמה, אלמע'ני, כתאב אלנכאח [דיון בשאלה האם אשה יכולה להשיא את עצמה]

﴿ أَحَدُهَا : أَنَّ النِّكَاحَ لَا يَصِحُّ إِلَّا بِوَلِيِّ ، وَلَا تَعْلِكَ الْمَرْأَةُ تَزْوِيجَ نَفْسِهَا وَلَا غَيْرِهَا ، وَلَا تَوَكُّيلَ غَيْرِ وَلِيِّهَا فِي تَزْوِيجِهَا . فَإِنْ فَعَلَتْ ، لَمْ يَصِحَّ النِّكَاحُ . رُوِيَ هَذَا عَنْ عَمْرِ ، وَعَلِيٍّ ، وَابْنِ مَسْعُودٍ ، وَابْنِ عَبَّاسٍ ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ ، وَعَائِشَةَ ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ . وَإِلَيْهِ ذَهَبَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ ، وَالْحَسَنُ ، وَعَمْرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ ، وَجَابِرُ بْنُ زَيْدٍ ، وَالثَّوْرِيُّ ، وَابْنُ أَبِي لَيْلَى ، وَابْنُ شُبْرُمَةَ ، وَابْنُ الْمُبَارَكِ ، وَعُبَيْدُ اللَّهِ الْعَنْبَرِيُّ ، وَالشَّافِعِيُّ ، وَإِسْحَاقُ ، وَأَبُو عُبَيْدٍ . وَرُوِيَ عَنْ ابْنِ سَيْرِينَ ، وَالْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، وَالْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ ^(٢) ، وَأَبِي يُوسُفَ : لَا يَجُوزُ لَهَا ذَلِكَ بِغَيْرِ إِذْنِ الْوَلِيِّ ، فَإِنْ فَعَلَتْ كَانَ مَوْقُوفًا عَلَى إِجَازَتِهِ . وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ : لَهَا أَنْ تَزُوجَ نَفْسَهَا وَغَيْرَهَا ، وَتَوَكَّلَ فِي النِّكَاحِ ؛ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ : ﴿ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ ﴾ ^(٣) . أَضَافَ النِّكَاحَ إِلَيْهِنَّ ،

מקורות יהודיים על נישואין מתוך רמב"ם, משנה תורה, הלכות אישות

פרק א

א. קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו ובעלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה, כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואחר כך תהיה לו לאשה שנאמר +דברים כ"ב+ כי יקח איש אשה ובא אליה.

ב. וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם, ובאחד משלשה דברים האשה נקנית, בכסף או בשטר או בביאה, בביאה ובשטר מן התורה ובכסף מדברי סופרים, וליקוחין אלו הן הנקראין קידושין או אירוסין בכל מקום, ואשה שנקנית באחד משלשה דברים אלו היא הנקראת מקודשת או מאורסת. +השגת הראב"ד/ בביאה ובשטר מן התורה ובכסף מדברי סופרים. א"א זה שבשטר ופרוש משובש הטעהו. +

ג. וכיון שנקנית האשה ונעשית מקודשת אף על פי שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה הרי היא אשת איש והבא עליה חוץ מבעלה חייב מיתת דין ואם רצה לגרש צריכה גט.

פרק ג

יא. האב מקדש את בתו שלא לדעתה כל זמן שהיא קטנה וכשהיא נערה רשותה בידו שנאמר +דברים כ"ב+ את בתי נתתי לאיש הזה, וקידושיה לאביה, וכן הוא זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובכתובתה ואם נתגרשה או נתאלמנה מן האירוסין הוא זכאי בכל עד שתבגור. לפיכך מקבל האב קידושי בתו מיום שתולד עד שתבגור, ואפילו היתה חרשת או שוטה וקידשה האב הרי היא אשת איש גמורה. ואם היתה בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה מדעת אביה, פחות מכן אם קדשה אביה בביאה אינה מקודשת.

יב. בגרה הבת אין לאביה בה רשות והרי היא כשאר כל הנשים שאין מתקדשת אלא לדעתה, וכן אם השיאה אביה ונתאלמנה או נתגרשה בחיי אביה הרי היא ברשות עצמה, ואף על פי שעדיין היא קטנה, כיון שנישאת אין לאביה בה רשות לעולם.

פרק ד

א. אין האשה מתקדשת אלא לרצונה והמקדש אשה בעל כרחיה אינה מקודשת, אבל האיש א שאנסוהו עד שקידש בעל כרחו הרי זו מקודשת, ויש לאיש לקדש נשים רבות כאחת והוא שיהיה בכסף אם קידש בכסף פרוטה לכל אחת ואחת, ויש לאחת מהן או לאחר לקבל הקידושין על ידי כולן מדעתן. +השגת הראב"ד/ אבל האיש שאנסוהו עד שיקדש בעל כרחו הרי זו מקודשת. א"א והוא שיאמר רוצה אני. +

פרק י

יב. וכן תקנו חכמים שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה שבעת ימים, אינו עוסק במלאכתו ולא נושא ונותן בשוק אלא אוכל ושותה ושמח, בין שהיה בחור בין שהיה אלמון, ואם היתה בעולה אין פחות משלשה ימים, שתקנת חכמים היא לבנות ישראל שיהיה שמח עם הבעולה שלשה ימים בין בחור בין אלמון.

יג. יש לו לאדם לישא נשים רבות כאחת ביום אחד ומברך ברכת חתנים לכולן כאחת, אבל לשמחה צריך לשמוח עם כל אחת ואחת שמחה הראויה לה, אם בתולה שבעה ואם בעולה שלשה, ואין מערבין שמחה בשמחה.

פרק יב

א. כשנושא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה אחת בת ישראל ואחת הגיורת או המשוחררת יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בארבעה דברים.

ב. והעשרה שלשה מהן מן התורה ואלו הן שארה כסותה ועונתה, שארה אלו א מזונותיה, כסותה כמשמעה, עונתה לבא עליה כדרך כל הארץ: והשבעה מדברי סופרים וכולן תנאי בית דין הם, האחד מהם עיקר כתובה, והשאר הם הנקראין תנאי כתובה ואלו הן, לרפאותה אם חלתה, ולפדותה אם נשבת, ולקברה כשתמות, ולהיות נזונת מנכסיו ויושבת בביתו אחר מותו כל זמן אלמנותה, ולהיות בנותיה ממנו ניזונות מנכסיו אחרי מותו עד שיתארסו, ולהיות בניה הזכרים ממנו יורשין כתובתה יתר על חלקם בירושה שעם אחיהם.

ג. והארבעה שזוכה בהן כולם מדברי סופרים, ואלו הן, להיות מעשה ידיה שלו, ולהיות מציאתה שלו, ושיהיה אוכל כל פירות נכסיה בחייה, ואם מתה ב בחייו יירשנה, והוא קודם לכל אדם בירושה. +/השגת הראב"ד/ ואם מתה בחייו ירשנה והוא קודם לכל אדם בירושה. א"א אומר אני ירושת הבעל דבר תורה. +

פרק יג

יא. מקום שדרך שלא תצא אשה בשוק בכפה שעל ראשה בלבד עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה כמו טלית נותן לה בכלל הכסות רדיד הפחות מכל הרדידין, ואם היה עשיר נותן לה לפי עשרו כדי שתצא בו לבית אביה או לבית האבל או לבית המשתה, לפי שכל אשה יש לה לצאת ולילך לבית אביה לבקרו ולבית האבל ולבית המשתה לגמול חסד לרעותיה ולקרובותיה כדי שיבואו הם לה, שאינה בבית הסוהר עד שלא תצא ולא תבוא. אבל גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה ולא יניחנה לצאת אלא כמו פעם אחת בחודש או פעמים בחודש כפי הצורך, שאין יופי לאשה אלא לישוב בזוית ביתה שכך כתוב +תהלים מ"ה+ כל כבודה בת מלך פנימה.

פרק יד

ג. נושא אדם א כמה נשים אפילו מאה בין בבית אחת בין בזו אחר זו ואין אשתו יכולה לעכב, והוא שיהיה יכול ליתן שאר כסות ועונה כראוי לכל אחת ואחת, ואינו יכול לכוף אותן לשכון בחצר אחת אלא כל אחת ואחת לעצמה.

ד. וכמה היא עונתן, לפי מנין, כיצד פועל שהיו לו שתי נשים יש לזו עונה אחת בשבת ולזו עונה אחת בשבת, היו לו ארבע נשים נמצאת עונת כל אחת מהן פעם אחת בשתי שבתות, וכן אם היה מלך ויש לו ארבע נשים תהיה עונת כל אחת מהן פעם אחת בשתי שנים. לפיכך צוו חכמים שלא ישא אדם יתר על ארבע נשים אף על פי שיש לו ממון הרבה כדי שתגיע להן עונה פעם אחת בחדש.

ז. אסור לאדם למנוע אשתו מעונתה ואם מנע כדי לצערה עבר בלא תעשה שבתורה שנאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע, ואם חלה או תשש כחו ואינו יכול לבעול ימתין ששה חדשים עד שיבריא שאין לך עונה גדולה מזו ואחר כך או יטול ממנה רשות או יוציא ויתן כתובה.

ח. האשה שמנעה בעלה ד מתשמיש המטה היא הנקראת מורדת, ושואלין אותה מפני מה מרדה, אם אמרה מאסתיה ואיני יכולה להבעל לו מדעתה כופין אותו להוציא לשעתו לפי שאינה כשבויה שתבעל לשנוי לה, ו ותצא בלא כתובה כלל ותטול בלאותיה הקיימין בין מנכסים שהכניסה לבעלה ונתחייב באחריותן בין מנכסים שלא נתחייב באחריותן, ואינה נוטלת משל בעל כלום ואפילו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה שלקחן לה פושטת ונותנת וכן כל שנתן לה מתנה מחזרת אותו שלא נתן לה על מנת שתטול ותצא.

ט. ואם מרדה מתחת בעלה כדי לצערו ואמרה הריני מצערת אותו בכך מפני שעשה לי כך וכך או מפני שקללני או מפני שעשה עמי מריבה וכיוצא בדברים אלו, שולחים לה מבית דין ואומרים לה הוי יודעת שאם את עומדת במדרך אפילו כתובתך מאה מנה הפסדת אותה, ואחר כך מכריזין עליה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בכל יום ז ארבע שבתות זו אחר זו ואומרים פלונית מרדה על בעלה

י. ואחר ההכרזה שולחין לה פעם שנייה ואומרים לה אם את עומדת במדרך הפסדת כתובתיך. אם עמדה במרדה ולא חזרה נמלכין בה ותאבד כתובתה ולא יהיה לה כתובה כלל, ואין נותנין לה גט עד שנים עשר חדש ואין לה מזונות כל שנים עשר חדש, ואם מתה קודם הגט בעלה יורשה.

יא. כסדר הזה עושין לה אם מרדה ט כדי לצערו, ואפילו היתה נדה או חולה שאינה ראויה לתשמיש ואפילו היה בעלה מלח שעונתו לששה חדשים ואפילו יש לו אשה אחרת.

פרק טו

א. האשה שהרשת את בעלה אחר הנישואין שימנע עונתה הרי זה א מותר, במה דברים אמורים בשהיו לו בנים שכבר קיים מצות פריה ורביה אבל אם לא קיים חייב לבעול בכל עונה עד שיהיו לו בנים מפני שהיא מצות עשה של תורה שנ' +בראשית א' כ"ח, נח ט' א, נח ט' ז' + פרו ורבו.

ב. האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה, ומאימתי האיש נתחייב במצוה זו מבן שבע עשרה, וכיון שעברו * עשרים שנה ולא נשא אשה הרי זה עובר ומבטל מצות עשה, ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה.

יז. וחובה על כל איש לקנות לאשתו, אמרו חכמים אין אדם מקנא לאשתו אלא אם כן נכנסה בו רוח טהרה, ולא יקנא לה ביותר מדאי, ולא יאנוס אותה ויבעול בעל כרחה אלא לדעתה ומתוך שיחה ושמחה.

יח. וכן צוו חכמים על האשה שתהיה צנועה בתוך ביתה ולא תרבה בשחוק וקלות ראש בפני בעלה ולא תתבע תשמיש המטה בפיה ולא תהיה מדברת בעסק זה, ולא תמנע מבעלה כדי מ לצערו עד שיוסיף באהבתה אלא נשמעת לו בכל עת שירצה, ותזהר מקרוביו ובני ביתו כדי שלא יעבור עליו רוח קנאה, ותתרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור.

יט. וכן צוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יתר מגופו ואוהבה כגופו, ואם יש לו ממון מרבה בטובתה כפי הממון, ולא יטיל עליה אימה יתירה ויהיה דיבורו עמה נ בנחת ולא יהיה עצב ולא רוגז.

כ. וכן צוו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי ויהיה לו עליה מורא ותעשה כל מעשיה ס על פיו ויהיה בעיניה כמו שר או מלך מהלכת בתאות לבו ומרחקת כל שישנא, וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטהורים בזיווגן, ובדרכים אלו יהיה ישובן נאה ומשובח.